

*Надія Гнасевиц,
Володимир Паучок*

ОСОБЛИВОСТІ ТИПОЛОГІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУСПІЛЬСТВА “ВІЛЬНОГО РИНКУ” І КОМУНІСТИЧНО-ФАШИСТСЬКИХ РЕЖИМІВ

Автори стверджують, що нинішнє “суспільство вільного ринку” є особливим видом тоталітарного режиму, де людина позбавлена економічних прав, хоч вони “задекларовані”, але насправді їх здобувають силою безправ’я.

Ключові слова: вільний ринок, ринкові реформи, тоталітарні режими, ринкова пропаганда.

Зіставляючи спостережувану дійсність з відомими висновками про тоталітарну суть фашистських і комуністичних режимів, емпірично визначаємо, що “суспільство вільного ринку” є особливим видом тоталітарного режиму, в якому людина насправді не має економічних прав, хоч вони “задекларовані”. Вона не має політичних свобод, адже її уявлення про спосіб громадської самоорганізації стають предметом масової маніпуляції колективним вибором. Вона не має культурних прав, бо навіть “під час русифікації” та під час фашистської окупації подекуди виходило друком більше книг рідною мовою, ніж “за незалежності”. Вона не має прав на історичну спадщину, бо її символи раз по раз, стають об’єктами вандалізму.

Утім, суть нинішнього “ринкового тоталітаризму” не стільки у нехтуванні індивідуальних прав, скільки у його нерозривному зв’язку з попередніми тоталітарними режимами, у специфічному продовженні давніх форм тиску на людину, в успадкуванні засобів контролю за особистістю.

Висновок про тоталітарну суть ринкової економіки не є ніяким новим відкриттям, досить згадати, що виховна дія Святої Церкви, спрямована виправити економічну поведінку людини, стримувала ті домінанти поведінки (скупість, заздрість, захланність), які переважають у суспільстві споживання. Також суспільна думка ніби схильна забувати, що впродовж століть на ідеології лібералізму виростили нові й нові тоталітарні режими, антихристиянські за духом. Розкриваючи життєзгубну суть комунізму, М. Бердяєв звертав увагу, що зло приходить у формі свого заперечення, вживаючи при цьому термін “диявол являється у лику ангела” [2, с. 32]. Так, комунізм, заперечуючи поперед-

ню кріпаччину, став її жахливим продовженням. Нині ми стали свідками, як “ідеологія ринку”, заперечуючи нібито “неспроможність державної економіки”, відкидаючи бідність, ілюстровану дефіцитами, звела всіх до бідності, зрівняної хіба що з першими п’ятирічками “радянської влади”, й утворила економіку, плановану тепер не державою, а картелем олігархів, де паритетність розподілу, виробленого між робітником і власником, порушено гірше, ніж у всі попередні століття.

Іван Павло Другий, єпископ Риму, перебуваючи з візитом у Львові, у своєму зверненні до молоді застерігав не впасти з крайності комуністичного безбожництва у крайність безбожництва матеріального споживання, що ним уражений західний світ, який, на думку Папи, хоч і на словах не заперечує Бога, проте витісняє Його з життя. Так, Папа Римський застеріг, що за “ідеологією ринку”, яка витісняє “ідеологію комунізму”, ховається одне й те саме зло.

І. Франко, звертаючи увагу на примітивне розподільче зацікавлення ідеологів раннього більшовизму, зазначав, що в економіці, пізніше названій “плановою”, залишаються “інтересні гачки” – хто буде ділити суспільний продукт між учасниками виробництва. Цей продукт успішно ділила номенклатура, поки не зрозуміла, що їй ліпше приватно володіти ним, ніж ним розпоряджатися.

Утім, хибність “ідеї світлого капіталістичного майбутнього” була зрозуміла не лише окремим мислителям. Зокрема, від неї застерігала “селянська мудрість” – апіорний досвід, закладений у буденній свідомості багатьох сучасників, – інша річ, що він не вплинув на суспільний вибір.

Хоча названі вище зауваження показують очевидність висновку про “типологічну спорі-

дненість між тоталітаризмом та “вільноринковим капіталізмом” (О. Забужко) [7, с. 30], проте, якщо ми прагнемо “виправити недоліки вільного ринку”, то мусимо далі вивчати ті закономірності поведінки людини, які призводять до деструктивних інваріантних елементів комунізму, фашизму, “вільного ринку”, кріпаччини й рабства.

Сучасні суб’єкти влади спадкоємно походять з двох гілок пізньої радянської влади – номенклатури, ідентифікованої М. Восленським (“партійно-господарського активу”), та кримінальних угруповань, що в різні роки радянського сімдесятиліття контролювали спільно з ЧК, НКВД, МГБ вужчі чи ширші території – від співучасті у захопленні більшовиками влади в окремих містах та організації Голодомору до табірної війни між ув’язненими учасниками українського визвольного руху. Підхопивши гасла “ринкової свободи”, номенклатура вдало “приватизувала” підприємства. Колишні учасники кримінальних угруповань, що контролювали політичне вільнодумство серед арештантів ГУЛАГу, стали другими співучасниками цієї приватизації. Прикметно, що гасла приватизації відповідали груповій психології як номенклатури, так і пізньорадянського криміналітету. І були зовсім чужі “радянській людині” – інженерам, учителям, лікарям, кваліфікованим робітникам.

Зайве нагадувати, що гарячкові імперативи “щось приватизувати”, які охопили тих осіб, котрі страждали сильним некрофільським збоченням заволодіти майном, ідуть у парі з іншими виявами некрофільства – від садизму керувати людьми до маніякального потягу вбивати. Тому “ринкові реформи” фактично стали дикою ареною тнізації економіки, в якій невиплата зарплати, розправи з конкурентами, рейдерські походи стали типовими виявами поведінки “активних учасників економіки” – “неситих” некрофілів, на думку Т. Шевченка й Е. Фрома.

Здійснена приватизація – загальнодержавна денационалізація майна, перерозподіл власності виробничих фондів і землі – вмотивована на основі логічно неістинної підміни аргументів.

Наприклад, якщо завод випускав продукцію, що не мала попиту (військову техніку), а в країні панував дефіцит, тоді за логікою вільного ринку необхідно було “переорієнтувати виробництво з товару який не має збуту, на товар, що користується попитом”. Змінивши при цьому керівництво заводу або

найнявши нових конструкторів, готових “замість ракет виготовляти ширпотреб”. Якщо ж підприємство безнадійно зруйноване – тоді його продати. За прикладами таких реформ далеко ходити не треба – до найближчої крамнички, де все, що продається, зроблено в Китаї.

Замість описаного вище реформування державної економіки вже у середині 1980-х років з’явилося гасло “Соціалізм – це бідність, тому треба будувати економіку на приватній власності”. Пригадується виступ на одному з засідань тодішньої Верховної Ради УРСР, де неефективність колгоспів була проілюстрована тим, що до приходу радянської влади кінна молотарка слугувала трьом поколінням власників, а колгоспний комбайн – один сезон. Хоч ті, хто знають, пам’ятають, яких зусиль коштувало механізаторам утримати комбайн, в якому все було спроектовано і виготовлено якнайгірше. Тим часом сільське господарство, навіть засноване на жахливому безправ’ї колективізації, працювало з високою продуктивністю, а неефективність тодішньої сільгосптехніки стала наслідком загального життєзгубного спрямування комуністичної виробничої системи, в якій комбайн (призначений збирати хліб) зостався на далекій периферії технічних можливостей та ідеологічних пріоритетів, не кажучи про зухвале бракоробство гегемона революції.

Цей приклад зі зернозбиральним комбайном показує, як комуністичний тоталітаризм ніби зумисне готував передумови для своєї заміни на “вільно-ринковий” тоталітаризм.

Іншими словами, “ринкові реформи” були аргументовані підміною організаційно-економічних понять на хибні твердження, на основі яких доходимо висновку про “єдину ефективність приватної власності”. Більше того, під час цих “реформ” ужито заходів, щоб не допустити “індивідуальної вільної підприємницької ініціативи”, яку придушено або хабарами чи рекетом, або маніпуляцією вибором і регуляторними заходами, що її унеможливають. Наприклад, колективну власність у сільському господарстві зруйновано нібито для “відновлення господаря на селі”, проте вжито заходів, щоб замість господарств “куркулів”, задля яких починали денационалізацію землі, на ній розрослися лише великі землеволодіння – сучасне повторення старої панщини. І так створено умови не для “вільної ініціативи”, а для “вільного” в сенсі необмеженого ні правовими, ні моральними законами збагачення всіма

можливими шляхами, здириство серед котрих – чи не найширша дорога, та сама дорога до рабства, що про неї писав Ф. Хайек [10, с. 171].

Зрозуміло, що за таких умов відновлювати соціальну структуру села, зруйновану більшовизмом (через що й почато розмови про приватизацію), стимулювати оті господарства “кулаків”, “підкуркульників”, “куркуль” нікому з влади і не спадає на думку.

Відтак, руйнування державної економіки – це свідомо чи несвідомо здійснені заходи, що призвели до заміни комуністичного тотального володіння людською працею, тотальним розподілом продукту й тотальним контролем за думкою на інший вид такого самого контролю – через передачу засобів виробництва й капіталу в приватні руки, з подальшим, абсолютно непропорційним розподілом виробленого продукту між “власниками підприємств” (організаторами виробництва) та найманими робітниками і повсюдним нав’язуванням споживацького стереотипу поведінки. Контроль же над думкою звівся до того, щоб людина “нічого не думала” (для цього її позбавлено освіти), і думала або лише про хліб, не маючи зарплати, бо її “затримано”, або думала про те, як купити новий непотріб, нав’язаний рекламою.

Щоб зрозуміти глибину ілюзій, які завульовували наслідки передачі “основних фондів” у приватну власність, досить згадати застереження С. Подолинського, в яких він зазначав, що причина бідності селян Східної Галичини – у непропорційному розподілі виробленого продукту між організаторами виробництва та найманими робітниками – панамі і селянами.

Прикметно, що пізнавальна неістинність архетипів, які поклали початок нинішньому “переходу до ринку”, схематично повторює всі елементи аналогічних відповідників з доби встановлення панщини, детально реконструйовані М. Грушевським. За об’єктивною потребою економічної організованості активніші зі співгромадян, відштовхуючись від тимчасового боргового зобов’язання окремих осіб, вивели “зловісну формулу”, як її називав М. Грушевський, – “робити, що скажуть” або “зверхникові коритися з належною пошаною”. Нині неістинність гасла “приватизації” полягала у тому, що замість “підвищення продуктивності підприємства колективної власності” його передано у приватну власність. Таким чином відкрито шлях до горезвісного непропорційного розподілу результатів праці.

У ринковому суспільстві встановлено тотальний контроль за економічною поведінкою людини і зведено нанівець її позаекономічні дії. Ринкова ідеологія вимірює всі дії людини лише економічною ціною, не залишаючи місця духовним і культурним цінностям. Людина в її планах – це засіб, щоб з нього “збирати дохід”, це своєрідний ресурс, який, прагнучи жити, своєю життєвою енергією створює щось вартісне, – приводить, – повторюючи слова І. Вернадського, – в аксимальний обіг речовину навколо себе, але через “схеми” розподілу виробленого значна частина цього виробленого потрапляє неситому.

Непропорційний розподіл виробленого між організаторами виробництва і найманими робітниками є взаємним універсальним інструментом економічного безправ’я і садистичного керування. Одні ним збагачуються, хоч і ніколи не зможуть “спожити” накопиченого, отримуючи при цьому маніякальне задоволення від влади над тими, у кого відібрано належну частку виробленого, аж до маніякальної втіхи від цього. Інших він залишає у безпросвітній нужді, змушує непосильно трудитися, щоб працею доробитися до рекламваних зразків розкошування. Тоді людина стає добровільним рабом виробничої системи, у якій вона обертається коліщатком, отримуючи зарплату, купити щось престижніше, щоб якнайшвидше його викинути, знову купити і викинути...

У різних дискурсах людину, редуковану до маленького коліщатка виробничої системи, показують по-різному. Е. Фром пише про ринкового індивіда – людину, котра не “єсьм” а “йме”, (замість “я є” – “я маю”), ринкового типа, що продає себе як частину товарообігу. Їх називають “автоматизованими індивідами”. Для нас, очевидців “розгулу вільного ринку”, важлива дещо інша форма зловживання – надужитку людською живою енергією. Це “збирання зелених листків”, як кажуть збирачі – організатори економіки, “виращування людей” (“розведення лохів”, – мовою арго, що перемішує лексику прошаків та лірників, запозичений з Німеччини і, розсіяний просторами несходимої, – про це вже О. Горбач не пише). Прикметна властивість тутешніх суб’єктів ринкового тоталітаризму в тому, що останні живляться, поки є з кого збирати гроші, відбирати життєву енергію. Так, впроваджуючи колгоспи, нові володарі безжально гадали, що голод і несамовито-натхненний звичай працювати, орати-сіяти землю, вічно

гнатиме селян на поля, байдуже, що зарплату їм нараховують трудовими, і вони за десятки кілометрів несуть на плечах городину на міські базари, де їх зневажливо називають “парашутистами”. Це сподівання більшовиків, що нібито селяни “вічний ресурс”, виявилось ілюзією – не пройшло й півтора покоління, як у селі не стало старого господаря.

“Збирання урожаю з людей” – не єдина прикмета власне ординсько-пастушого типу ринкової деструктивності, встановленої в Україні. Тут і зневага до іншоплемінної людини, ставлення до неї, як до неживого ресурсу, чим здавна славилися горезвісні степовики. І війни між ордами, криваві змагання за спадок, рейдерські “походи орди на Захід” – усе це розкриває власне ординський тип ринкової агресії, зідентифікованої в її доринковому лику Є. Гуцалом.

Зло виступає своїм нібито запереченням не лише в часі, заміщуючи кріпацтво більшовизмом, а більшовизм – ринком, а й ніби заперечуючи два види, які існують одночасно, як більшовизм і фашизм. Україні нав’язують дві нібито взаємовиключні ідеології – проординську, східну, і, мовляв, “культурну”, західну. Але хто як не “носії західної культури” розробили всі ті методи тиску, що втілені в Україні ординцями-олігархами.

Хоч співдія двох видів ринкового тоталітаризму – східного, відкритого і грубого, та західного, прихованого та улесливого, зміцнює його, проте цей тоталітаризм сильний, поки народ не розуміє, що з нього цілеспрямовано і продумано “збирають гроші”.

Зауважимо, що ринковий “контроль економічної поведінки” значно простіший за більшовицький чи фашистський. Йому не потрібно промов несамовитого єфрейтора, не потрібно з садочка гартувати ідеологічний вишкіл аж до висот “поневоленого розуму”. Досить, потураючи забаганкам, роздмухувати ірраціональний чад скупості.

Стусові “сто тіней” більшовизму відрізняються від тих самих “ста тіней” вільного ринку перевагами одних ірраціональних імпульсів некрофілства над іншими такими самими. Більшовизм – це насамперед смерть, потім накопичення плюшкінсько-номенклатурного типу. “Вільний ринок” – це спершу ненаситність матеріального, що прагне володіти людьми аж до розпорядження їхнім життям. Відтак, “сто тіней”, що вийшли назустріч розстріляному Відродженню, Крутам і Базару, Селам 33-го і тюрмам у Дрогобичі й Бориславі – це лютий відкритий лик зла, від якого

майже не було правозахисного опору. “Ринковий же тоталітаризм” – лик зла улесливий, прихований, готовий до “діалогу з опозицією на правозахисні теми”. Інша річ, що нині він так розхвалений як “ідеал свободи”, що багатьом і невтямки домагатися від нього прав.

Утім, початок правозахисного опору перед ринковим тоталітаризмом покладено. Наприклад, у зверненні глави УГКЦ щодо невиплати зарплати й хабарництва. Однак це не привід для заспокоєння.

Небезпеку і силу ворога видно передусім у масштабах його ідеологічного наступу. Нинішня ідеологічна пропаганда складена з реклами і того споглядального продукту – наживки, “безкоштовного сиру в пастці”, що ним приманюють охочих до видовищ, щоб вони “заковтнули рекламу”, попалися на її гачок. Спадкоємність між радянською та ринковою пропагандами простежується за багатьма ознаками. Рекламні щити височіють на тих самих місцях, де тріпотіли кумачеві стяги, одні й ті самі підприємства відали й відають монтажем пропаганди та реклами, в них працюють ті самі люди. Замість журналу “Радянська жінка” прийшли “глянцеві журнали”, а в них – замість робітниць і телятниць також позбавлені жіночності худі постаті, уражені дистрофією і жінконенависництвом “модельного бізнесу”. Місце “Агітатора і пропагандиста” зайняла “замовна журналістика”, яка своїм цинізмом далеко перевершує гітлерівську і сталінську пропаганди.

Комуно-фашистські режими розширювалися на домінантах знань, освіти, деформуючи раціоналізм просвітництва до рівня тоталітарного світогляду. Ринкова ж пропаганда цілиться в неусвідомлене, силкується змінити підсвідомі мотиви поведінки, передусім неосвіченого індивіда. В обох випадках, і комуно-фашистська, і ринкова пропаганда хочуть раціоналізувати в деякому зашкарублomu заклинанні ірраціональні імпульси, що спонтанно виникають у підсвідомості і позасвідомості. Хоч вони і звернуті до різних типів цих імпульсів. Так, комуністична пропаганда, відтворюючи образ класового ворога, відкривала шлях до насильства соціального. Відтворюючи образ національного ворога, фашистська пропаганда відкривала дорогу расовому насильству. Нині ж ринкова пропаганда націлена передусім на ірраціональні імпульси, пов’язані з майновим володінням, аж до зневаги до життя інших –

ворогів, конкурентів, врешті-решт “людей-лохів”. Детальне дослідження цих ірраціональних спонтанних почуттів подано Е. Фромом у його “Анатомії людської деструктивності” та “Бути чи мати”.

Націленість на підсвідоме без його раціоналізації логікою знань (як це було в комуністичній пропаганді), а лише раціоналізація у межах найпримітивніших мислених архетипів “бути багатому”, “мати якнайбільше грошей”, “володіти бізнесом” (найманими працівниками), “отримувати всі задоволення від життя” тощо – такі містки раціоналізації деструктивного позасвідомого в “епоху свободи ринку” [9, с. 345]. Кожен з таких архетипів руйнує індивіда як творчу особистість. Наприклад, “лише легка музика для легкого відпочинку” – слова, які щодня чути по радіо, вже передбачають, що у “вільний від роботи час” голова індивіда не обтяжена мисленням, рефлексією.

Вибравши у спектрі людського свідомого й несвідомого вузьку лінію ірраціональних почуттів майнового володіння і найпростіший спосіб його раціоналізації (“добре бути багатим”), для його поширення ринкова пропаганда владно усунула інші види пропаганди, аж до руйнування освіти. Зокрема, негласно було поширено думку, що, мовляв, “ніяка усвідомлена ідеологія України не потрібна, досить з нас комунізму, ми живемо в епоху свободи, кожен має право робити, що йому заманеться, і ніхто не має права рекомендувати, як діяти, бо це насильство над особою”. Під цим аргументом зметено з горизонту навіть згадки про “ідеологію наукового українознавства”, зайве казати, що усвідомлення історичного багатства українського народу приховує надзвичайний виховний вплив.

Щоб втримати людину в темряві бездуховності, ринкова пропаганда розгорнула справжню війну проти творчої природи людини, пустивши в хід усі винаходи маніпуляції свідомістю та підсвідомістю. Як здається, найвпливовіші з них – деформація культурно просторового оточення постійною присутністю іконоборської реклами, деформація домашнього затишку несамовитим “миготінням” телеекранів тощо.

Телебачення не дозволить, щоб з його екранів лунала яка-небудь пізнавальна істина. В політичних видовищах дозволено лише розказувати про ірраціональне або те, що з нього примітивно вираціоналізовано. “Мистецтво журналістики” полягає у такому деформуванні сказаного, щоб повністю приховати

його зміст. Натомість, практичний показ, як красти, вбивати, захоплювати заручників, готувати терористичні акти, телебачення вчить з найменшими технічними деталями, не опускаючи відтворення емоційного тла таких злочинів.

Утім, ринковий тоталітаризм – це не стільки пропаганда, скільки власне дія – ритм спільної роботи багатьох людей, що разом обертаються в замкнутому просторі створення і споживання. Описуючи кадровий склад ГУЛАГу, О. Солженіцин писав, що дорога одних в табори починається вночі, коли по них приїжджають “чорні ворони” – це в’язні ГУЛАГу, дорога інших – з училищ НКВД, в які вступають майбутні табірні наглядачі, котрі прагнуть, стережучи в’язнів, забезпечити сім’ї добробут, собі – визнання, кар’єрний ріст. Отже, яким би не був тоталітаризм, для нього знайдуться кадри, готові служити, не задумуючись, чи вони чинять добро, чи зло. У ринковій системі тотальний контроль здійснює армія маркетологів та менеджерів із продаж. Саме їм випала роль стежити за економічною поведінкою людини, ідентифікувати її, шукати способи впливу і спрямовувати її у русло споживання. Тому й не дивно, що нині такі “популярні” професії названі заманливими чужими словами.

“Вільний ринок” викриває свою ідентичність з фашизмом і комунізмом через одне й те саме паталогічне ставлення до окремих людських феноменів. Так відомо, що комунізм відзначався зневагою до слабких. Якщо хтось слабкий, – вважалося в комуністичному підсвідомому, – він не герой, його не варто брати до уваги, а відтак – загалом викреслити зі свідомості, з поля осмислення. Ринкова пропаганда, то устами журналістів, то “фахівців з бізнесу” з усмішкою, за якою упізнається оскал диявола, – заявляє, що “після вступу в СОТ найбільшим фермерам доведеться збанкрутувати”, що ж бо, – самі собі винні. І байдуже, що дрібні фермери – люди, що для них фермерство було і хлібом насущним, що дрібне господарство, оброблене власними руками, запах ріллі, а не грошей – це було радістю їхнього життя.

У комуністичній ідеології вадою людини вважалася її схильність до “дрібнобуржуазного володіння”, від якого був вільний пролетаріат і котрим “невилковно хворіло” селянство. Тому-то селяни стали наймасовішою жертвою більшовизму, аж до Голодомору в Україні. Класифікуючи людські групи за типом поведінки, легко зауважити, що одні люди

отримують дохід, пов'язаний з розмірами їхніх володінь, – це підприємці, власники засобів виробництва, організатори виробництва, активні учасники економічних відносин. Інші, робітники, отримують сталу платню, котру назначать їм роботодавці, власники підприємств. Прикметно, що у всі часи тиранам украй муляло око те, що селянин, нехай навіть найубогіший, належав до осіб з активним типом поведінки, оскільки вирощений урожай залежав від розмірів “володіння” землею, володіння на правах власності, на правах ужитку, гласного чи негласного. Хоч це не єдиний корінь деструктивності у ставленні більшовизму до селян (про інші з них пише М. Руденко), проте таке ставлення виглядає інваріантним для посткомуністичного переходу “до ринку”. Нині селяни опинилися під прицілом знищення як класу. Подальші плани їх знищення підготовлено як зруйнуванням основних фондів колишніх колективних господарств, так і довготривалою орендою землі, незворотною, як старіння останніх могіканів села.

“Вільний ринок” успадкував від попередніх режимів усі деформації у ставленні до смерті. В ньому смерть – це не прощання родини з умираючим, який представляється на Суд перед Всевишнім (як її сприймали ще століття тому), а щось витіснене зі свідомості, яке не зіставляється з суттю буття, а винесено поза неї. І в такому неусвідомленні сприйняття смерті тиражується в брутальних сценах телевидовищ як спосіб знищення чогось небажаного. Тоталітаризм деформував сприйняття смерті, а ринкова пропаганда користується цією деформацією, приманюючи телеглядачів смертю, як метеликів на вогонь.

У “ринковій системі”, так само, як і в комуністичних режимах, цінність людини, її індивідуальної значущості, волі – здатності до зростання грабежів – відведено другорядну роль, висунувши в авангард цінностей неістоти. На різних рівнях ієрархії це валовий продукт, сукупний імпорт–експорт, виробничі фонди, дохід, прибуток, збут, зарплата, куплені (викинені незабаром) речі, рештки (про які ринкова пропаганда воліє мовчати) та інші подібні “ціннісні категорії” виробничої системи, що в них цінність підмієно ціною. Врешті-решт у самій назві “вільний ринок”, а не “вільна людина”, вже вказано, що не людина перебуває в центрі “виробничої системи”.

Не лише ринкова пропаганда, а й численні публікації дослідницького типу концеп-

туально витісняють людину з позиції ініціатора, організатора виробничих відносин, а відводять їй роль неживого коліщатка в механізмі виробництва і збуту. Прикметно, що І. Пригожін, описуючи незбагненну дію живого в біологічних клітинах, порівнює дію різноманітних каталізаторів з “добре налагодженим складальним виробництвом”. З погляду дослідження “ринкового тоталітаризму” це характерне зіставлення показує, що гординя “виробничої системи” націлена аж на те, щоб показати собою нібито живий організм, який вартий відповідної пошани його “творця”, байдуже, що в цьому штамповано-механізованому не-організмі людину витіснено з позицій творця, а зведено до раба з технічного обслуговування чи раба зі спілкування з іншими такими самими організаторами “виробничої системи”.

Така інверсія цінностей духовного багатства людини і матеріальних багатств вмиє призводить до загальної залежності людини від речей, про котрі тисячу токів тому рівноапостольні перекладачі писали, що їх “моль точить і тать підкопує”.

Нинішня пропаганда – гачок реклами, захований у наживку ірраціонально паталогічних видовищ, – безперестанку на всіх каналах одурманює людину, нав'язуючи їй неусвідомлені бажання заволодіти предметом. Хіба це не веде до деформації природного стану людини як істоти творчої, котра отримує справжню насолоду від любові, творення і спілкування з Всевишнім Творцем? Хіба це не є найгрубішим порушенням прав людини – права зростати, радіючи талантом? І хіба тоталітарна ринкова пропаганда не є “перешкоджаючими умовами”, що обмежують вільний ріст людини, вже починаючи від коліски, коли біснувати “миготіння” екрану відволікають малюка від грудей матері?

Іншими словами – ринкова пропаганда споживацького способу життя, побудована на архетипах позасвідомого впливу на поведінку людини, витісняє з людської рефлексії духовне, і це є найгрубішим порушенням основоположних – біологічних і духовних прав людини.

Якщо новонароджене дитя шукає радості, впізнаючи усмішку матері, якщо батьки знаходять радість у дитячому лепетанні, а стоїки та знедолені її бачать у невидимому, і це є ґрунтом життя, то за яким правом ринкова пропаганда влазить у всі шпарки відкритого живого світу, переконуючи, що не у вічних

цінностях радість, а у минутих, у їх якнайшвидшій зміні? За яким правом ринкова пропаганда водить людину зачарованим колом купування речей, їх викидання, купування дорожчих і їх ще швидшого викидання?

Ринкова пропаганда, складена рекламою, розважальними видовищами і замовними ідеологічним диспутами, поєднана з досвідом “автоматизованих індивідів”, призводить до формування “стійких ідеологічних переконань” щодо “єдиної вірності” існуючого ринкового порядку. Спростувати ж ці переконання настільки важко, як скупого змусити розлюбити багатство. Одні бачать “істинність ринку” в доступності автомобілів, інші – в постійному збагаченні мільйонерів. Пізнавальні аргументи проти таких переконань безсилі.

Комуністичний і фашистський режими залишили в історії не просто кривавий слід. Серед їхнього жахливого спадку – зміщені ставлення до болю і страху перед смертю і перед болем. Тоталітаризм ХХ століття не лише завдавав дію нестерпного болю. Сусід автора цих рядків загинув від рук більшовиків у 1941 році в Комарні від смертельного болю. Шви його чобіт тріснули від заціпеніння м’язів, котрі, стискаючись, перемагали біль, учинений катами. Цей спогад трагедії Комарно показує, що комуністичний і фашистський режими не лише повторювали дію, що чинила смертельний біль, вони намагалися зробити цей біль якомога нестерпнішим, тривалішим, викликати якнайбільший страх від болю і завдати його якнайбільшій кількості людей.

Це більшовицьке і фашистське втілення садизму було болем дії. Його чинили окремі кати – службовці НКВД чи гестапо. Його жертвами були кожен сотий чи кожен десятий. Боялися ж цього болю всі. На зміну йому в “часи ринку” біль втілено не так у дії, як у її видовищному демонструванні. Відчуття болю стало засобом для тиражування зловтіхи, злорадства, зневаги до людського життя, яке стирає чесноти співчуття, розради, милосердя.

Який тоталітаризм без вождів? Вожді в комуно-фашистській системі залишалися живим втіленням політичних ідей. Навколо них обертається пропагандистська машина. У ринковій пропаганді місце вождів посіли “розхристані телевізійні блазні”, від кожного вибрику яких розходяться хвилі ідолопоклонства. Комуністичний “дискурс про вождів” замовчував існування двох видів вождів – “гласних

і негласних”. Як Сталін й офіцери НКВД–МГБ. Нині “негласні вожді” – це “непублічні” мільйонери, котрі задають тон економічної поведінки посполитих.

Очевидно, що гласні вожді, культивовані в “ринковій системі”, призначені для ідолопоклонства у “вільний від роботи час” – “легкого відпочинку”, “заквашеного” на кумирах. Негласні ж вожді – скріплюють ринкову систему в “робочий час”. Так, у підручниках з менеджменту легко знайти повчання, що фірма досягає найвищої ефективності, якщо робітники ставляться до своєї праці як до служіння. Це зауваження слушне, коли праця справді є служінням, – наприклад, відбудовою давнього українського села після нападу татарської орди або тою ж таки післявоєнною відбудовою у 1950-х роках. Коли ж зміст праці не є служінням, а приховує зловживання, тоді “служіння фірмі” обертається на ідолопоклонство, а власники фірми висяються єресіархами над зборищем ідолів. Таким способом будують товарно-фінансові піраміди, котрі водночас є тими чи іншими сектами, завжди антихристиянськими. За прикладами далеко ходити не треба – досить дочекатися найближчої реклами, інша річ, що народу невідомо, який єресіарх її замовив.

Які вожді, такі й маси. Становлення фашизму й більшовизму – це результат посиленої праці тисяч і мільйонів фанатиків, зачумілих від ідеологічного дурману. Покоління цих фанатиків виросло із розщеплення попередніх, непатологічних типів поведінки, відрікаючись від них, як від неважливих, застарілих, зайвих – А. Гумільов називає таке відречення футуристичним самовідчуттям. У більшовизмі, ближчому нам уже через тривалу активну дію його послідовників, гегемонном деструктивності став спролетаризований люд, який відкинув попередній уклад праці – селянське господарство як втілення “доглядання Божого саду”, і чекав приходу раю на землі через зарплату і вдоволене споживання. Тепер застрільник вільного ринку – це знову ж таки пролетаріат, офісний. Інша річ, що нині маси фахівців – “офісний пролетаріат”, який не переймається особистісною дualityстю аксіологічних оцінок.

На жаль, нині спостерігаємо, як старі форми зла, успадковані від комуно-фашистських і давніших часів, діють водночас з новими його формами, склеєними з рецептів “ринкової філософії”. Збіг старих і нових деформацій поведінки людини нагадує про “легіон демонів”. Іронія в тому, що одна з

“політичних партій”, силкуючись об’єднати всі успадковані відміни деструктивності, назвала себе словами, котрі звучать як “партія легіонів”.

Тоталітаризм існує не лише в часі, змінюючи один одного. Він просторово розділений між частинами світу. Комунізм зійшовся з фашизмом, щоб разом знищити Україну, де люди були щасливі від селянської праці. Перед тим так само сходилися орди східних татар і західних готів, війська Московії та Речі Посполитої. Нині політичні реалії “вільного ринку” знову взяли за протистояння за Україну. Одні тягнуть її у НАТО, багатим треба ж бо деє вербувати найманців, щоб завойовувати енергоносі країни і спрямовувати кудись їхні несиметричні удари у відповідь. Другі вже цілять ракетами у наші міста, бо воляють одноосібно “мочити терористів” – так їм “сакля в очі коле”. Іншими словами НАТО–неНАТО – це “вільноринковий” аналог пари “татари-готи”, “Москва–Варшава”, “Гітлер–Сталін”.

Нарешті звернемо увагу на ще одну ознаку “вільноринкового тоталітаризму”. Це його слова. Комунізм, втікаючи від повноти слів, вдався до аббревіатур на зразок ЧК, НКВД, СРСР або до слів-сухофруктів: “совнарком”, “колгосп”, “повпрод”, з’єднаних ідеологічними суфіксами, що закінчуються на “-ізм” або на “шипіння”, що про нього говорили персонажі Шолохова.

Ринок не був би тоталітарним, якби не перекручував слова. Послухайте, що нині воляють з екрана. “Вам не потрібен ”звичайний порошок“, вам для вічного щастя треба...” –

а далі якесь слово, що його нема в словнику, яке складене з букв так, щоб бути відірваним від мовної семантики.

Звичайно, подані зауваження не охоплюють усіх виявів ненормальності “ринкової системи”, проте вони демонструють, що в ній достатньо інваріантів, спільних з комунізмом і фашизмом, з попередніми формами організованої деструктивності, аж до стародавніх часів. Що “вільний ринок” витончено руйнує волю людини. Галасуючи “про її права і свободи”, він позбавляє людину права бути творчою особистістю, права шукати насолоди у творчості й духовному рості. Замінивши пріоритети людини на пріоритети “виробничої системи”, забувши про “паритет” – а з цим словом починалася гласність, “вільний ринок” став продовженням тої самої давньої “дороги до рабства”.

Як “вільноринковий капіталізм” звільнити від його антигуманної, життеруйнівної суті, – це вже інше питання. Хоча пошук відповідей на нього потребує ширшого аналізу, проте, очевидно, що “зцілення” нинішнього суспільства, враженого деструктивністю примітивної скупості, ні в якому разі не має повторювати гіркий досвід “заперечення зла його новою формою”. Історичний досвід, як і християнські настанови, переконливо показує, що для того, щоб звернути з дороги до рабства, хаосу і нового поневоленого розуму на дорогу поваги до людини, нації і Бога, достатньо, покаючись, творити у своїй хаті лад на християнських засадах, не намагаючись вкотре замінити їх якоюсь ілюзією.

Література

1. Арес Ф. Человек перед лицом смерти / Пер. с фр. – Москва: Изд. группа “Прогресс” – “Прогресс-Академия”, 1992. – 506 с.
2. Бердяев Н. Собрание ранних сочинений // <http://www.vehi.net/berdyayev/index.html>
3. Возняк Т. Буття і деякі аспекти мови та мовлення // Записки НТШ, т. ССХХІХ. Львів, 1995. – С. 216–250.
4. Вульф Е. Европа і народи без історії. – Київ: Вид. дім “КМ Академія”, 2004. – 535 с.
5. Горбач О. Арго прошаків і лірників. [Horbach O. Argot in Ukraine. НТШ, Філологічна Секція, Proceedings. – Нью-Йорк–Париж, 1952].
6. Дашкевич Я. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV–XVIII ст.) // Записки НТШ, т. ССХХІІ. – Львів, 1991. – С. 28–44; С. 35.
7. Забужко О. Notre Dame d’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – Київ: Факт, 2007. – 640 с.
8. Карась А. Душа культури і дух мислення // Записки НТШ. – Т. ССХХІІ. – Львів, 1991. – С. 216–246.
9. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: Перевод / Авт. вступ. ст. П. С. Гуревич. – Москва: Республика, 1994. – 447 с.
10. Хайек Ф. Дорога к рабству / Пер. с англ. М. В. Гнедовского. – Москва: Экономика МП, Эколов, 1992. – 176 с.
11. Хамітов Н., Кіхно О. Служіння смерті у фашизмі й комунізмі // Сучасність. – 1992. – С. 84.

Authors assert that present “society of open market” is the special type of the totalitarian mode, where a man is deprived economic rights, though they are “declared”, but in reality they are obtained by force lawlessness.